

*Här är min faders grafhög. Sofver hjälten?
Ack! han red hän, der ingen kommer från.
Nu dväljs han, sägs det, uti stjernetälten
och dricker mjöd och gläds åt sköldars dån.*

(Esaias Tegner)

Falska minnen på Biskops-Arnö

HANS LANDBERG, *Kulturhistoriker/skribent SFV*

I DET FORNMINNESRIKA landskapet söder om Uppsala ligger det gamla ryttmästarebostället Biskops-Arnö. Gården drogs in till kronan 1686 och anslogs som «beständigt säte och boställe åt översten för Kungl. livregementet till häst». I ekbackarna ner mot sjön ligger skeppssättningar och domarringar, och bland slån- och hasselsnår i hagarna kring gården finns gravhögar och stensättningar. Här och där längs lundarnas slingrande ridstigar stöter man på högresta bautastenar – ibland med svärdechiffrerade hemlighetsfulla inskriptioner. Sällan har man sett en sådan provkarta på fornlämningar och sällan så tydliga och distinkta. Hemligheten är att de inte är så forna som man kan tro. Det är relativt färskas lämningar och de har långt kvar till sitt sista förbrukningsdatum.

Fornlämningarnas byggherre hette Hans Henrik von Essen och brukade Biskops-Arnö på 1860-talet. Von Essen var major vid livregementets husarkår och arrenderade gården av regementets chef. Han var född i Stralsund 1805 och delade tidens vurm för forntiden och den ädle vikingen.

FORNTIDSDRÖMMAR

Esaias Tgners diktykel Frithiofs saga kom ut vid mitten av 1820-talet och påverkade samtiden mer än något annat enskilt verk. Det är en kärlekssaga om vikingen Frithiof och hans Ingeborg som bygger på den isländska fornalldarsagan om Frithiof den djärve. Dikten bidrog starkt till att göra vikingatiden till högsta mode under hela 1800-talet. Efter den snöpliga freden med Ryssland och förlusten av Finland vände sig det tidiga 1800-talets Sverige mot forntiden och ett ärorikt förflutet. Göticismen som vuxit fram under slutet av 1700-talet blomnade nu ut med instiftandet av Götiska förbundet, och man samlades vid förfädernas gravmonument

för att sjunga fosterländska sånger och dricka mjöd ur kohorn.

De nordiska ländernas gemensamma forntid skapade en känsla av samhörighet som födde tanken på ett nordiskt politiskt enande och tog sig uttryck i studentskandinavismen. År 1856, två år innan von Essen kom till Biskops-Arnö, hölls ett stort studentmöte vid Uppsala högar, där förslaget att 'asamålet' borde läsas i skolorna väcktes, och 1859 inrättades den första professuren i nordiska språk vid Uppsala universitet.

DEN ROMANTISKA PARKEN

Intresset för fornlämningar stegrades även av den stora mängd fornyfynd som kom i dagen och samlades in i samband med de stora nyodlingsarbeten som följde i spåren på 1800-talets jordbruksreformer. Trots detta sågs inte alltid fornlämningarna i sig som vetenskapliga källor till kunskap utan snarare som romantiska fornyfyndsdepåer. Fornfynden betraktades oftast enbart utifrån sina konsthistoriska kvalitéer.

Friherre von Essen uppförde sina fornlämningar så att de blev pittoreska och romantiska inslag i landskapet. Från anlagda vägar och gångstigar nådde man platser där man kunde fyllas av romantiska tankar kring Nordens svunna storhet och ära. Parklandskapets idé påminde om 1700-talets engelska park, men borta var de exotiska paviljongerna och eremitgrotorna. Här var det vikingatid och Norden som gällde. Von Essen var inte ensam. Runt om i landet anlades romantiska fornlämningar i herrgårds- och slottspark, paradoxalt nog samtidigt som de äkta fornlämningarna försvann från byarna i rask takt genom stentäkt och odling.

Några autentiska fornlämningar hittar vi inte på Arnö i dag, men det är inte uteslutet att de finns. Redan i slutet av 1200-talet nämns ön i källorna – då ägs

Esaias Tgners Frithiofs saga var en av inspirationskällorna till 1800-talets götiska landskapspark.

den av Birger jarls son riddaren Greger Birgersson. Efter Gregers död såldes Arnö till Uppsala domkyrka och gården kom i ett par hundra år att bli sommarresidens åt ärkebiskopen. Murrester från biskoparnas anläggning finns ännu bevarade i den nuvarande gårdsanläggningen, men alla spår av tidigare bebyggelse är utplånade av århundradens byggande och rivande på platsen. Om det funnits fornlämningar på platsen har säkert von Essens bearbetning av landskapet bidragit till att vi aldrig kommer att få svar på den frågan.

RESTA STENAR

Det hörde till forntidsvurmen att man gärna ristade och reste stenar. Få personer var så glada i minnesstenar som Hans Henrik von Essen. Vägarna på Arnö försågs med milstenar som visade avståndet till gården. Platser och händelser fick sina i sten huggna minnesmärken överallt där friherren drog fram. Årtalet 1858 i romerska siffror var särskilt omtyckt – året då von Essen kom till Arnö.

En sten vid södra stranden kallas Ladstenen och visar på ena sidan en lada och året 1860. På andra sidan är inhugget bilden av en pekande hand. Handen pekar mot gården på andra sidan sundet, och enligt traditionen är den ett minnesmärke över den natt då von Essen lät sina drängar ro över och måla den sida av granngårdens lada som vette mot Arnö, och som

av den ohyfsade grannen lämnats omålad. En minnessten av hans eget tydliga snitt står rest vid socknens skola med inskriften: Friherre Hans Henrik von Essen – kyrkans, skolans, kommunens välgörare.

Von Essen köpte även två runstenar som han ställde upp i parken. Den ena inhandlade han på Vaksala torg i Uppsala av sotarmästare Krall som i sin tur köpt den av en skutskeppare som fraktade grus till staden. Den andra kom från Kumla i Övergrans socken. Stenarna tog han med sig då han flyttade till Signildsberg 1870. Signildsberg var redan försett med äkta fornlämningar i överflöd, så där skulle han slippa bygga några nya.

RUNSTENSPRÅMEN

En gammal sägen berättade att en pråm lastad med runstenar skulle ha gått till botten i sundet rakt nedanför huvudbyggnaden på Arnö. Då det var vindstilla och vattnet var klart kunde man tydligt se hur pråmen låg djupt nedsjunkna i den dyiga botten strax utanför vasskanten. Runstenarna anades som vaga konturer i lastrummets dunkla innandöme.

Enligt sägnen skulle det ha varit von Essen som på hemväg från ett nattligt härjningståg runt Mälarens stränder förlist med sin runstensfångst utanför hemmabryggan.

Med tiden föll minnet av pråmen i glömska och sägnen avfärdades som just

en sägen. I samband med att man byggde vägbanken ut till ön passade man i alla fall på att undersöka botten lite närmare och kunde då konstatera att just på den plats traditionen pekat ut låg det faktiskt en sjunken pråm, lastad med stora huggna stenar.

I början av 1990-talet hade intresset kring den sjunkna runstenslasten ökat så pass att man började fundera på en bärgningsaktion och sommaren 1991 var det dags. Under stort mediapådrag med direktsändning i Radio Uppland och i närvaro av Vetenskapens värld från SVT och representanter för antikvariska myndigheter lyftes så stenarna upp den 29 juni 1991. De visade sig vara grindstolpar.

Fornlämningarna på Biskops-Arnö är visserligen uppförda i sen tid och därmed falska, men de är i allra högsta grad äkta minnesmärken över 1800-talets forntidsdyrkan. På få platser kan man få en sådan påtaglig bild av hur drömmen om den ädle vikingen påverkat människor och landskap.

Det är en, i dag kanske inte helt politiskt korrekt, hyllning till en nordisk storhetstid som vi måste bedöma utifrån sin tids ideal och förutsättningar. I dag är det Föreningen Norden som driver folkhögskola på Biskops-Arnö och arbetar vidare med det nordiska samarbetet, något som säkert Hans Henrik von Essen gillande skulle ha höjt sitt dryckeshorn inför. **KV**

Domarringar var tydliga och lättgripbara formminnen som var relativt lätta att anlägga.

De mossiga stenarna ligger djupt nersjunkna i hasselundens vitsippmatta, men fornlämningen är mycket yngre än man anar.

Ladstenen vid strandkanten med sin inhuggna bild av lada och året 1860.

